

УДК 340

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА СУСПІЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Микола ТАРАНЕНКО,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри публічного права
факультету соціології і права

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Ілля ЯРОШ,

студент факультету соціології і права

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається питання зародження тоталітаризму з перших років проголошення радянської влади в Україні. Наголошується на тому, що більшовики використовували методи гібридної війни проти України, активно поєднуючи їх із терором. Авторами зосереджена увага на організаційній побудові радянської системи влади.

Підкреслюється, що після цілковитого утвердження радянської влади в Україні терор перекинувся і на її колишніх прибічників. Наголошується про домінуючу роль партії більшовиків. У статті показано суть репресивної політики більшовиків в Україні та її роль у встановленні тоталітарного режиму. У висновках вказується про особливе місце України в багатонаціональній тоталітарній машині – СРСР.

Ключові слова: партія, диктатура, ідеологія, більшовизм, режим, репресії, тоталітаризм, гібридна війна.

TO THE QUESTION OF FORMING A TOTALITARIAN SYSTEM OF GOVERNMENT IN UKRAINE: POLITICAL, ORGANIZATIONAL AND SOCIAL ASPECTS

Mykola TARANENKO,

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Public Law
of the Faculty of Sociology and Law

of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Iliya YAROSH,

Student of the Faculty of Sociology and Law

of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

SUMMARY

The article deals with the question of the introduction of totalitarianism since the first years of the proclamation of Soviet power in Ukraine. It is noted that the Bolsheviks used methods of hybrid war against Ukraine, actively combining them with terror. The authors focus on the organizational structure of the Soviet system.

The article emphasizes that terror has spread to the former supporters of communism after the full establishment of Soviet power in Ukraine. The role of the Bolshevik Party is emphasized. The article shows the essence of the Bolsheviks' repressive policy in Ukraine and its role in establishing a totalitarian regime. The conclusions indicate Ukraine's special place in the USSR.

Key words: party, dictatorship, ideology, bolshevism, regime, repression, totalitarianism, hybrid war.

Постановка проблеми. Україна за часи свого існування завжди залишалася особливою територією для сусідніх держав, народів, а також владних політичних структур. Більшовики, прийшовши до влади в Україні, одразу почали впроваджувати тут свою політику. Зміцнення їхньої влади в Україні могло відбутися лише шляхом її жорстокого насадження і репресій, що хвилями котилися українськими землями. Після розпаду Радянського Союзу питання формування тоталітарного режиму влади в 20-30х роках ХХ ст. постійно хвилювало і продовжує хвилювати суспільну думку. Саме це підтверджує безсумнівну актуальність обраної авторами теми. Адже в умовах сучасної гібридної війни, розв'язаної керівництвом Росії, важливо всебічно проаналізувати суспільний і політичний фактори тоталітаризму в зазначений період, щоб не допустити такого сцена-

рію у відносинах між сусідніми державами у найближчій перспективі.

Стан дослідження. Останні дослідження у цій сфері пов'язані із можливістю глибокого вивчення вченими недоступних для них раніше архівних джерел і осмислення праць таких істориків як Г. Касьянов, С. Кульчицький [9], О. Мироненко [11], Ю. Шаповал та інших, які у своїх дослідженнях розглянули різні аспекти формування і розвитку тоталітарної системи влади в Україні. Окрім цього, значну джерельну базу для роздумів дають мемуари безпосередніх дійових осіб того часу, зокрема В. Винниченка [1], С. Єфремова [6], М. Хрущова. Однак процеси становлення радянського тоталітарного режиму в Україні розглядалися в основному у контексті конкретних справ та масштабів вжитих владою репресивних заходів. Тому

поставлена авторами проблема дає можливість дати відповідь на питання щодо витоків цього трагічного для України явища.

Метою статті є дослідження витоків становлення радянського тоталітарного режиму в Україні, визначити роль більшовицької партії у цьому процесі, показати наслідки запровадження тоталітаризму для долі українського народу.

Виклад основного матеріалу. В розрізі поставленої проблеми, насамперед, зазначено, що поняття «тоталітаризм» розглядається вченими як державний режим повного (тотального) контролю над усіма сферами життя суспільства, з фактичною ліквідацією демократичних прав і свобод, з репресіями щодо опозиції та інакодумців [15, с. 899].

З приходом більшовицької партії до влади в Росії в жовтні 1917 р. у її керівництва відразу виникає конфлікт з Українською Центральною Радою (далі – УЦР), яка виступила проти узурпації більшовиками усіх владних повноважень на території колишньої Російської імперії. Як наслідок, це протистояння швидко переростає у приховану, а потім й відкриту війну більшовицької Росії проти Української Народної Республіки (далі – УНР), проголошеної III Універсалом УЦР в листопаді 1917 р. Зокрема, найближчий соратник В. Леніна Л. Троцький у таємній інструкції повчав більшовицьких агітаторів: «Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря Росія існувати не може, вона задихнеться, а з нею і радянська влада, і ми з вами» [20, с. 314].

Тому 4 грудня 1917 р. більшовики надіслали «Маніфест з ультимативними вимогами до Центральної Ради» (далі – Ультиматум), за яким від неї вимагалось «відмовитися від спроб дезорганізації спільного фронту; не пропускати надалі без згоди Верховного головнокомандувача жодних військових частин, що направляються на Дон, на Урал чи до інших місць; надавати сприяння революційним військам в справі їх боротьби з контрреволюційним кадетсько-каледнінським повстанням, припинити усі свої спроби роззброєння радянських полків і робітничої червоної гвардії на Україні й повернути негайно зброю тим, в кого її було відібрано».

У разі невиконання цих вимог більшовики вважали б Центральну Раду «в стані відкритої війни проти радянської влади в Росії й на Україні» [3, с. 179]. Ультиматум мав схилити на бік більшовицької партії революційні сили перед проведенням Першого Всеукраїнського з'їзду рад у Києві, на якому більшовики хотіли мирним шляхом відсторонити УЦР від влади в Україні. Однак на цьому з'їзді делегати висловили цілковиту довіру Центральній Раді, а більшовики опинилися в меншості. За таких умов керівництво більшовицької Росії вирішило усунути Центральну Раду від влади в Україні шляхом прихованої військової інтервенції. В. Ленін та його соратники хотіли, щоб ця війна виглядала не як війна Росії з Україною, а як класова війна всередині української нації [2, с. 117].

Аналізуючи сучасні події, що відбуваються в Криму та на сході України, і події сторічної давнини, зауважимо, що витoki гібридної війни були започатковані більшовиками саме в той час. Зокрема, ще сто років тому мета прихованого захоплення України реалізовувалась керівництвом більшовицької Росії шляхом проголошення маріонеткових радянських квазіреспублік на території України. Так, в окупованому більшовиками Харкові 11–12 грудня 1917 р. регіональний з'їзд рад, організований більшовиками, проголосив радянську УНР, а також створення на протипагу Генеральному Секретаріату в Києві радянського уряду – Народного Секретаріату.

Зі створенням двовладдя відразу розпочався наступ Червоної армії на територію України. Однак при цьому керівники більшовиків постійно наголошували, що росій-

ських військ в Україні немає, а воєнні дії, які відбуваються на її території, це звичайна громадянська війна між українцями. Водночас із просуванням більшовицьких військ углиб України проголошувалися й інші маріонеткові радянські республіки (Донецько-Криворізька Радянська Республіка, Одеська Радянська Республіка та інші). Більшовиками було взято на озброєння тактику роздроблення України, всієї її національно-етнографічної території на окремі області, які називалися «федеративними соціалістичними республіками». Національний принцип державності для України при цьому цинічно ігнорувалася і відкидалася повністю. Тогочасна більшовицька преса навіть не приховувала цього й відверто заявляла, що формування цих окремих федеративних республік базується ніяким способом не на національних принципах, а виключно на економічних [1, с. 269].

Більшовики не змирилися із тим, що на початку 1918 р. зазнали поразки і очікували слушного моменту, щоб знову окупувати Україну. Така можливість з'явилася наприкінці 1918 – на початку 1919 рр., коли вони намагалися усунути від влади в Україні Директорів УНР. Як і попереднього разу, новий прихід більшовиків супроводжувався масовим червоним терором проти українців. Однак у 1919 р. більшовики вже не створювали державних квазітворень і органів влади з назвами подібними українським, а в березні 1919 р. проголосили Українську Соціалістичну Радянську Республіку (далі – УСРР) з ідентичними із радянською Росією органами влади і управління. Зрештою більшовикам вдалося втримати свою владу в Україні та силою зброї знищити УНР. Більшовицька партія стала монополізатором у сфері влади, ідеології, науки тощо. Однак в Україні, на відміну від Росії, все ще продовжували функціонувати різні українські політичні партії соціалістичного та комуністичного спрямування, які вважали союзниками більшовиків.

За таких умов створювалася ілюзія вибору та демократії. Зокрема, в березні 1919 р. було прийнято першу українську радянську конституцію, проект якої викликав активні обговорення з боку партій боротьбистів та есерів. Проте без змін був затверджений запропонований більшовиками варіант. Сама Конституція не відповідала реальній дійсності, позбавляла значні верстви населення політичних прав, а із встановленням повної більшовицької диктатури стала формальною. Зазначимо, що офіційно державні інститути УСРР були зовнішньо самостійними, але насправді контролювалися з Москви Всесоюзною комуністичною партією більшовиків (ВКП(б)). Зрозуміло, що Комуністична партія більшовиків України (КП(б)У), як складник ВКП(б) керувалася чіткими вказівками і настановами московського центру.

Виходячи з цього, важко назвати УСРР навіть формально незалежною державою. Однак своєрідним атрибутом такої незалежності на перших етапах державного будівництва радянської України було її представництво у інших країнах. У цьому зв'язку зазначимо, що в цей час в республіці досить активно діяв наркомат зовнішніх справ, створення якого зумовлювала протидія дипломатичним місіям УНР в екзилі. Його діяльність була настільки результативною, що формальна незалежність України від Росії могла перетворитися у справжню. Адже українські представництва функціонували не лише на територіях великих держав, а й таких, що мали претензії на територію радянської України (Польща, Литва). Однак повноважний представник УСРР в країнах Балтії Є. Терлецький скаржився українському наркому зовнішніх справ Х. Раковському, що московський центр постійно створює перешкоди й обструкції в його діяльності і всіляко намагається «...від українців позбавитися, підпорядкувати собі» стосунки з Латвією, Естонією та Литвою [20, с. 334]. Як наслідок, функції українського представництва в Латвії й

Естонії були передані місії РСФФР, залишивши йому лише відносини з Литвою [5, с. 62].

Побудова Радянської держави, на думку московського центру, була не можлива без зосередження під його керівництвом всіх підконтрольних національних республік у єдиній багатонаціональній державі. Аналогічні моделі державного управління, підконтрольність партійного апарату єдиному центру (РКП(б)) перетворювали проголошення єдиної, цілісної комуністичної держави у формальність. Керівники ж УСРР (Х. Раковський, М. Скрипник) займали дещо іншу позицію. Зокрема, Х. Раковський наголошував про об'єднання «на основі федеративного устрою, коли створюється орган верховного управління у вигляді Федеративної Ради Республік» [20, с. 336].

Такі намагання Х. Раковського та його однодумців були оцінені Й. Сталіним у вересні 1922 р. як позиція справжніх соціал-незалежників, котрі «гру у незалежність відмовляються розуміти як гру». У грудні 1922 р. ця «гра у незалежність», не зважаючи на критику В. Леніна, закінчилася практичною реалізацією Й. Сталіним його концепції «автономізації» створення багатонаціональної радянської держави [17, с. 209].

Українська сторона рішуче вказувала на небезпечну тенденцію зародження диктату союзних органів. Як результат, супроти провідних українських діячів були запроваджені репресивні дії. Зокрема, Х. Раковський був звільнений з посади голови РНК України. 1924 р. розпочався із затвердження Конституції СРСР, яка, попри проголошені свободи і права, носила скоріше пропагандистський характер. На словах вона допускала право виходу зі складу Союзу, але «на найвищому рівні закріплювала принцип верховенства загальносоюзних органів та загальносоюзного законодавства, що перетворювало проголошений суверенітет у політичний міф» [11, с. 40].

За таких умов, Україна лишалася єдиною республікою, де наступ на політичних опонентів залишався стабільним, починаючи від проголошення влади більшовиків до встановлення їх цілковитої диктатури. Знищивши спочатку найбільш небезпечних супротивників, влада поступово перейшла до нейтралізації більш лояльних. ЦК РКП(б), організовуючи зазначену «ліквідаційну кампанію», надавав своїм губернським партійним органам – губкомам – вказівки щодо боротьби з опозиційними партіями. Їх членів відсіювали при прийомі на керівні посади, при вступі до вишів, вони перебували під наглядом каральних органів – Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУЧК), реорганізованої в 1922 р. у Державне політичне управління (ДПУ).

Для них заборонялися публічні лекції, їх виключали із профспілок, кооперативів, трестів. Від комуністів вимагалось вносити розкол в партійні ряди опозиціонерів, діяти через їх низові організації, змушувати колишніх рядових членів та партійних керівників виступати у пресі, публічно звинувачуючи свою партію у «контрреволюційній діяльності». Завдяки таким заходам, ще 1920 р. шляхом «злиття» із КП(б)У було ліквідовано українські партії лівих соціалістів-революціонерів – борбистів та боротьбистів. Поруч з КП(б)У продовжувала діяти тільки Українська комуністична партія (УКП – укаписти), але внаслідок політики уніфікації комуністичних сил в Україні вона в 1925 році була також поглинута КП(б)У. Розгром опозиційних партій у підсумку привів не тільки до формування тоталітарного суспільства, а й затвердив практику політичного терору проти членів компартії, що порушували її «генеральну лінію» [13, с. 18, 20].

Говорячи про права населення, Конституція УСРР 1919 р. наголошувала, що з метою всебічного втілення «основ диктатури пролетаріату і найбіднішого селянства УСРР надавала трудящим масам всю повноту прав і можливостей у

сфері громадського та політичного життя» [7, ст. 22]. Влада трудового люду «здійснювалася радами робітничих, селянських, червоноармійських депутатів та іншими органами влади за вибором рад» [7, ст. 5]. У Конституції декларувалися цінності рівності, братерства, але свобода слова, зібрань поширювалася лише на пролетаріат та найбідніше селянство. Окрім цього, більшість населення України була позбавлена будь-яких політичних та ряду громадянських прав. Це, зокрема, селяни-середняки, ремісники, духовенство, торговці, промисловці, інтелігенція [20, с. 324].

З посиленням позицій радянської влади і утвердженням репресивної системи, права усіх, без винятку, мас помітно втрачалися. Цьому сприяв Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС), при якому діяла Всеросійська надзвичайна комісія (рос. ВЧК), перейменована в Державне політичне управління (рос. ГПУ), які виконували будь-які доручення партійної номенклатури і наділялися широкими повноваженнями. ДПУ того часу можна було б назвати ще однією гілкою влади з надзвичайними повноваженнями. Репресовані, потрапивши в лабета ВЧК-ДПУ, зазвичай каралися не за законами СРСР, а за внутрішніми правилами цих органів. Завдяки таким методам більшовики змогли втримати владу і саме ці випробувані на практиці методи стали ефективно діяти в ході запровадження політик «індустріалізації» та «колективізації». Адже в той період насильство над населенням стало однією із ключових основ для використання людського ресурсу, особливо в Україні. Сама система показувала, що, проголосивши себе владою вільного працюючого люду, Радянська держава стала державою компартійної верхівки, в якій права народу будуть обмежуватися безліччю нових неконституційних правил та розпоряджень.

Варто зазначити, що насадження тоталітаризму супроводжувалося силовим утвердженням комуністичної ідеології, яка заперечувала політичний плюралізм думок і визнавала право на істину тільки за марксистськими постулатами. Такі ідеологічні засади спрощували керування населенням і визначали сутність нового ладу на просторі, який став підконтрольним більшовикам.

Велика роль приділялася класовому підходу, коли під виглядом класової боротьби встановлювалися абсолютно протилежні порядки та принципи від проголошених на папері. Зокрема, незважаючи на позитивні зрушення у рівні матеріально-побутового забезпечення робітників, виникало протиріччя між збереженням їх високого політичного статусу і матеріальними умовами існування на фоні стрімкого зростання добробуту непаханів та радянських керівників [12, с. 311]. За таких умов опора більшовизму – робітники – страйкують і протестують проти порядків, що зумовило репресивну політику проти верстви населення, яка виражала найбільшу підтримку політиці радянської влади. Жорстка адміністративна система дедалі більше звужувала можливості робітників відстоювати свої інтереси. Все частіше, як свідчать документи, адміністрація змушувала припиняти страйк, погрожуючи звільненням, влаштовуючи тотальні чистки серед неблагонадійних [8, с. 49].

Ще складнішою була ситуація на селі. З метою припинення бунтів в сільській місцевості і повернення селян на сторону радянської влади, за вказівкою В. Леніна була введена нова економічна політика (НЕП). Відхід від соціалізму, хоч і тимчасовий, сприяв залученню іноземного капіталу, появи форм власності, де було дозволено діяльність дрібних і середніх підприємств, так званих непаханів. Непахани насичували ринок споживчими товарами. Вони відродили роботу зруйнованих війною та тимчасово непрацюючих підприємств, залучили у виробництво сировину, яку не могли переробити державні підприємства, сприяли скороченню безробіття [18].

Тимчасовість НЕПу, а також прагнення радянського керівництва до всеконтролю над населенням, швидке проголошення непманів ворогами народу не дозволяли розкрити новим підприємцям весь свій потенціал. Вони були обкладені величезними податками. Зокрема, загальну масу витрат торговельних приватних підприємств, приблизно 64%, займали податки і збори [19, с. 81]. Постійний тиск призводив до розорення значної кількості нової буржуазії. Від самого початку підприємці сприймалися як неповноцінний клас. За задумом партії, вони підлягали знищенню, репресіям, і вже 1930 р. припинили своє існування.

Якщо репресивні засоби впливу застосовувалися супроти робітників, то що говорити про селян, які були наймасовішим класом, який, на відмінну від робітничого класу, симпатизував попередній українській владі. Радянській владі довелося силою здобувати ледь не кожне село, але зробити це вдалося лише із впровадженням політики НЕПу, яка скасувала тяжку для селянина продрозкладку і ввела менш тяжкий продподаток. Незважаючи на те, що після цього багато повстанських загонів розформувалися, збройний опір тривав, українське село залишалося основною підтримкою повстанців і у 1921, і навіть у 1925 рр. Хоча селяни ставали поступово прихильнішими до нової влади, як зазначає В. Кульчицький, для придушення опору 1921–23 рр. «державна партія скористалася посухою, щоб застосувати (мабуть, уперше в сучасній історії) терор голодом, спрямованим проти селянських повстанців, а фактично – проти всього сільського населення південних губерній України» [9, с. 42].

У 1930-х рр. головним об'єктом репресій для більшовиків продовжувало залишатися селянство, яке чинило спротив планам правлячої партії в ході суцільної колективізації. Для зміцнення своєї влади, як і серед інших груп населення, більшовики пропагували в селах теорію загострення класової боротьби. Враховуючи, що між соціумом села не існувало надмірного ворогування, що призвело б до конфлікту і унеможливило зростання невдоволення селянських груп, партійне керівництво почало штучно нацьковувати соціальні групи одну на одну, щоб потім усунути «неблагонадійні елементи» і знищити вікові українські порядки на селі.

Для цього влада поділила селян на різні групи і на ідеологічному ґрунті безперервно розпалювала ворожнечу між ними. Поділ відбувся на куркулів, середняків та незаможних. Куркулі визначалися як «буржуазний елемент», тому до них відносили усіх заможних селян. Утім куркулями називали й середняків, і незаможних, залежно від їх ставлення до політики партії. Зрештою до куркулів записали більшу частину населення. В період примусової колективізації для українських селян ввели «внутрішній паспорт», заборонивши виїжджати в місто.

В Україні фактично було відновлено кріпацтво. Така експлуатація селян, за оцінкою одного з провідних ідеологів більшовицької партії М. Бухаріна, була «воєнно-феодалною». Як показали наступні події, Голодомор 1932–33 рр. повністю підірвав сили українському селянству, яке після терору голодом вже не могло чинити активного опору, змирившись із входженням до «нового класу» – колгоспного селянства [20, с. 378]. Даючи оцінку цим подіям, І. Лисяк-Рудницький наголошував, що «Сталін послідовно змагав до того, щоб знищити всі активні українські суспільні групи, щоб таким чином обезголовивши націю, примусити її до капітуляції та зробити з неї покірне знаряддя в руках кремлівських можновладців» [10, с. 297]. Для цього необхідно було знищити генетичні корені українського народу. За словами О. Стасюк саме в 1932–1933 рр. відбулася деформація, денационалізація культури. Унаслідок цього була порушена тяглість народних тради-

цій та перерваний природний розвиток народної культури українців [16, с. 104].

Варто також зупинитися на становищі церкви в Україні, яка залишалася вагомим засобом ідеологічного впливу на населення. До середини 20-х рр. влада демонструвала свою відносну лояльність до Української Автокефальної Православної церкви (далі – УАПЦ). Щодо неї масові репресії не застосовувалися, хоча вже з моменту створення УАПЦ було зрозуміло, що гоніння їй не уникнути. Як зазначав один із лідерів більшовицької партії Л. Каганович: «Ще задовго до вилучення цінностей у нас розпочалась боротьба Української автокефальної церкви проти російської екзархічної. Розкладання церкви у нас повинне піти по двох лініях: з одного боку, у загальнофедеративному масштабі по відношенню до пануючої російської екзархічної церкви шляхом виділення із неї обновленських елементів. З другого боку, нам належить звернути особливу увагу на розкол самої оновленої автокефальної церкви, яка є політичною фортецею петлюрівщини. Ми повинні розпочати кампанію за виділення із останньої тих прохарків духовенства, які засуджують петлюрівський рух і стоять на ґрунті визнання соціальних і політичних завоювань Жовтневої революції» [14, с. 52]. Виходячи з такої позиції влади щодо церкви, із 1925 року становище УАПЦ починає погіршуватися. В 1926 році був знову заарештований митрополит В. Липківський, якого під тиском каральних органів звільнили від митрополичого служіння. Кінець 1920-х рр. ознаменувався фізичним знищенням українського духовенства і церкви, а 29-30 січня 1929 р. на «надзвичайному соборі» ДПУ добилося «саморозпуску» УАПЦ як контрреволюційної культової установи.

З метою остаточного подолання негативного ставлення значної частини населення до компартійної влади необхідно було утвердити ідеологію більшовизму. Це стало однією з причин політики українізації, що була запроваджена в 1923 р. Її з піднесенням сприйняла українська інтелігенція, яка до того не до кінця підтримувала більшовиків. В утвердженні монополії офіційної ідеології важлива роль відводилася органам цензури, що стали надійним контролюючим знаряддям більшовицької політики. З цією метою в 1920 р. було створене спецуправління – Головополітосвіта, що займалося цензуруванням, а 1922 р. у його складі Центральне управління у справах друку, що контролювалося ДПУ. Завдяки органам цензури партія надійно тримала під контролем освіту, науку, культуру, пресу, радіо, всі засоби духовного впливу на суспільство [20, с. 372].

Керівництво компартії розуміло, що без виховання нового покоління інтелігенції, яке буде виконувати її вказівки, неможливо утвердити повністю свій режим. З цією метою почалося повномасштабна фальсифікація історії, суцільна трансформація національної культури і традицій українців. Інтелігенція офіційно змирилася з цим, але намагалася кризь призму дозволеного говорити правду. Незважаючи на всі перепони, українська громадськість прагнула зберегти свій вплив на розвиток шкільництва. Навіть у час розгортання українізації в 20-х роках ХХ ст. С. Єфремов писав, що «...вільна школа десь там спереду і боротьба за неї так само гостра справа, як було колись» [6, с. 506].

Проголосивши війну українському просвітянству, радянська влада дуже швидко взялася і за більшовиків, які органічно поєднували свої комуністичні погляди з ідеями національного відродження. В інспіруванні тих чи інших політичних процесів головна роль відводилася ДПУ, керівник якого В. Балицький за вказівками Й. Сталіна особисто фабрикував справи проти будь-яких українських «опозиціонерів». Він мав «компрометуючі матеріали», на основі яких виростали чисельні політичні справи. Зрозуміло, що

той, хто хоч одного разу перебував в тій чи іншій «опозиції» генеральній лінії партії або ж якось виявив співчуття опозиціонерам одразу потрапляв у поле зору цієї чекістської структури.

Окрім стеження за інтелігенцією, особливо ретельно ДПУ пильнувало за тими представниками державної номенклатури, які прихильно ставилися до українського національно-культурного відродження і займали активну позицію в період «українізації» [4, с. 58]. Зокрема, одним із перших і відомих «неугодників режиму» став нарком освіти УСРР О. Шумський. Згодом розпочалася ціла хвиля арештів наукової, освітньої, технічної інтелігенції. Слід зазначити, що початок масових репресій проти патріотично налаштованої української інтелігенції розпочався як тільки з'явилася молода більшовицька інтелектуальна еліта, яка чітко виконувала роль своєрідних гвинтиків в системі влади. На лаві репресованих опинилася значна частина «старої» інтелігенції, яка на той час лишалися на твердих національних позиціях. Показовими стали інспіровані ДПУ процеси «Спілки визволення України» (1930 р.), «Українського національного центру» (1931 р.), «Всеукраїнського есерівського центру» (1933 р.), «Української військової організації» (1933 р.), які дискредитували колишніх діячів Української революції. Після цих процесів до «ворогів народу» зарахували всю передову молоду інтелігенцію 1920-х рр., значну частину якої було знищено, а іншій частині зламано колишній національний дух.

Висновки. Формування тоталітарного режиму почалося ще задовго до цілковитого утвердження радянської влади в Україні. Одним із методів його формування була гібридна війна, розпочата більшовицьким керівництвом Росії проти України. Методами гібридної війни більшовики не тільки підривали позиції молоді Української держави, а й формували загальну думку, ідеологію населення, яке не могло під постійним тиском військових формувань протистояти й наступальній більшовицькій пропаганді.

У процесі формування тоталітарної системи влади більшовики використовували різні форми і методи: ліквідацію колишніх союзників і створення монопартійної системи керівництва, знищення ідеологічних опонентів, запровадження жорсткої цензури, терор українського села голодом, інспірацію надуманих політичних процесів, в ході яких було знищено національно свідому інтелектуальну еліту України.

Список використаної літератури:

1. Винниченко Володимир. (1920). Відродження нації. В 3-ох частинах. Частина 2. Київ-Відень. 328 с.
2. Гунчак Т.Г. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
3. Декрети Советской власти. Москва : Политиздат, 1957. Т. 1. 626 с.
4. Дорошко М. Органи ВУЧК-ГПУ-НКВД у здійсненні контролю над компартійно-державною номенклатурою УСРР у 1920–1930-ті роки / Микола Дорошко // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2003. № 1 (20). С. 50–59.
5. Енциклопедія історії України: Т. 10. Т – Я / НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2013. 784 с.
6. Єфремов С.О. Щоденники, 1923–1929. К. : ЗАТ «Газета «Рада», 1997. 848 с.
7. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки. Затверджена Президією III Всеукраїнського З'їзду Рад 14.03.1919 р. // ЗУ УСРР. 1919. № 19. Ст. 204.

8. Кравченко П.М. Динаміка соціально-політичних настроїв робітничого класу України в 1920–1930-х рр. (на прикладі новобудов) / П.М. Кравченко // Історія України: маловідомі імена, події, факти. 2005. Вип. 31. С. 45–53.

9. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С.В. Кульчицький. К. : Основи, 1996. 396 с.

10. Лисяк-Рудницький І. Новий Переяслав / Історичні есе. Т. 2. К. : Основи, 1994. 573 с.

11. Мироненко О.М. Історія Конституції України. К. : Ін Юре, 1997. 60 с.

12. Мовчан О.М. Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. К. : Інститут історії України НАН України, 2011. 312 с.

13. Ніколаєв І.Є. Історико-правові аспекти ліквідаційної політики більшовиків щодо правоесерівських партійних угруповань УСРР у першій половині 1920-х років (на матеріалах Півдня України) / І. Ніколаєв // Мандрівець. 2012. № 6. С. 17–20.

14. Пащенко В.О., Рибачук М.Ф. Першоієрарх нової української церкви митрополит Василь Липківський. Укр. іст. журн. 1993. № 2. С. 48–57.

15. Словник іншомовних слів: Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. К. : Довіра, 2000. 1018 с.

16. Стасюк О. Руйнація традиційної культури українців у роки геноциду / розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. К. : ВД «Стилос», 2007. 604 с.

17. Тараненко Н.Г., Тараненко Н.Н. К вопросу первоисточков гибридной войны в Украине / II Journall juridic NATIONAL: THEORIE SI PRACTICA № 1 (35). 2019. С. 206–211.

18. Ткаченко І.В. Структура соціального прошарку непманської буржуазії в роки нової економічної політики / І.В. Ткаченко // «Наукові дослідження – теорія та експеримент 2009» : матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції (18–20 травня 2009 р., м. Полтава). Полтава : ІнтерГрафіка, 2009. С. 93–95. Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/59844>.

19. Трифонов І.Я. Очерки истории классової борьбы в СССР в годы непа (1921–1937). М., 1996. 279 с.

20. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності : курс лекцій. Київ : Либідь, 1999. 478 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Тараненко Микола Григорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри публічного права факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;

Ярош Ілля Сергійович – студент факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Taranenko Mykola Hryhorovych – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Public Law of the Faculty of Sociology and Law of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”;

Yarosh Illia Serhiyovych – student of the Faculty of Sociology and Law of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

yarosh.com8@gmail.com